

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De illegale goederen- en slavenreis van het fregat de Peerl, 1700-1702

Paesie, R.

Citation

Paesie, R. (2005). De illegale goederen- en slavenreis van het fregat de Peerl, 1700-1702. *Tijdschrift Voor Zeegeschiedenis*, 24(2), 167-178. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4305996>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4305996>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- 1959).
- 89 K. Ratelband, *Nederlanders in West-Afrika, 1600-1650 Angola, Kongo en São Tomé* (Zutphen 2000).
- 90 J.S.G. Gramberg, *Schetsen van Afrika's Westkust* (Amsterdam 1861); S.P.L'Honoré Naber, 'De WIC in Brazilië en Guineë' in: *Onze Vloot* 23 (1931); W.R. Menkman, 'Slavernij-Slavenhandel-Emancipatie' in: *West-Indische Gids* 34 (1953); Vrijman, *Slavenhalers en slavenhandel*.
- 91 Zie noot 37.
- 92 L. Blussé, F.P. van der Putten en H. Vogel (red.), *Pilgrims to the Past. Private Conversations with Historians of European Expansion* (Leiden 1996), 40.
- 93 J. Postma, *The Dutch in the Atlantic slave trade*.
- 94 I.A. Akinjogbin, *Dahomey and its Neighbours, 1708-1818* (Cambridge 1967); K.Y. Daaku, *Trade and Politics on the Gold Coast 1600-1720* (Londen 1970).
- 95 A. van Dantzig, *Les Hollandais sur la Côte de Guinée à l'époque de l'essor de l'Ashanti et du Dahomey 1680-1740* (Parijs 1980).
- 96 Zie voor een – niet compleet – overzicht van zijn studies C.H. Perrot, 'In Memoriam. Albert van Dantzig (1937-2000)' in: *Cahier d'Etudes Africaines* 162 (2001). De tekst is ook raadpleegbaar via de website van D'Etudes Africaines, URL: <http://etudesafriques.revues.org/document84.html>.
- 97 De Laet, *laerlyck verhael*, deel 4, 280-298.
- 98 E. Binder, 'Die Goldeinfuhr von der Goldküste in die Vereinigten Provinzen, 1655-1675' in: H. Kellenbenz (red.), *Precious Metals in the Age of Expansion* (Stuttgart 1981), 131-149; H. Wätjen, 'Zur Geschichte des Tauschhandels an der Goldküste um die Mitte des 17. Jahrhunderts' in: *Forschungen und Versuchen zur Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit. Festschrift Dietrich Schäfer* (Jena 1915), 527-563.
- 99 W. Bosman, *Nauwkeurige Beschryving van de Guinese Goud- en Slave-kust, nevens alle desselfs Landen, Koningryken, en Gemeenbesten, twee delen in een band* (Utrecht 1704), deel 1, 88-89.
- 100 R. Daalder, A. Kieskamp en D.J. Tang (red.), *Slaven en schepen. Enkele reis, bestemming onbekend* (Leiden 2001).
- 101 V. Enthoven en J. Postma, 'Introduction' in: Postma en Enthoven, *Riches from Atlantic Commerce*, 13.
- 102 P.C. Emmer, 'Slavernij-debat is aan herziening toe' in: *De Volkskrant*, 28 juni 2003.
- 103 Een eerste aanzet voor onderzoek naar voormalige slaven en creolen in Nederland is gegeven door G. Oostindie en E. Maduro, *In het land van de overheerser, II. Antillianen en Surinamers in Nederland, 1634/1667-1954* (Dordrecht 1986).
- 104 G.J. Schutte, 'Bij het schemerlicht van hun tijd. Zeventiende-eeuwse gereformeerden en de slavenhandel' in: M. Bruggeman e.a. (red.), *Mensen van de Nieuwe Tijd. Een liber amicorum voor A.Th. van Deursen* (Amsterdam 1996)

De illegale goederen- en slavenreis van het fregat de Peerl, 1700-1702

RUUD PAESIE

INLEIDING

Volgens het octrooi dat de Staten-Generaal op 3 juni 1621 aan de West-Indische Compagnie (WIC) verleenden en dat tot 1730 onveranderd van kracht bleef, verwierf de Compagnie het alleenrecht op de scheepvaart en handel in het Atlantisch gebied. Maar vanaf haar oprichting werd de WIC geconfronteerd met een omvangrijke ontduiking van dit handelsmonopolie. Particuliere kooplieden uit de Republiek, in het bijzonder uit Zeeland, reedden schepen uit naar de kusten van West-Afrika en Amerika alsof er geen WIC bestond. Deze koopvaart was illegaal en overtreders werden bestraft met confiscatie van schip en goederen. Bovendien riskeerde men strafrechtelijke vervolging.¹

Reeds in de jaren dertig van de zeventiende eeuw was binnen compagniekringen het besef gerijpt dat controle op de naleving van het monopolie, door de uitgestrektheid van het gebied en het gebrek aan financiële middelen, onmogelijk was. Daarom werd de handel op grote delen van Amerika vrijgegeven tegen betaling van recognitie aan de Compagnie. Het zeegebied voor de West-Afrikaanse kust, gelegen tussen de kreeftskierkring en dertig graden zuiderbreedte, bleef onverminderd een *mare clausum* voor kooplieden uit de Republiek. Met deze gedeeltelijke openstelling viel het monopoliegebied van de WIC dus in twee klassen uiteen.

De Compagnie behield, na haar faillissement en heroprichting in 1674, het monopolie op de vaart op Afrika en de slavenhandel. De strijd tegen de smokkelhandel werd opgevoerd. Zo richtte de WIC een commissie op ter bestrijding van de illegale handel en reedde zij kostbare compagniekruisers uit die langs de West-

Afrikaanse kust patrouilleerden om smokkelaars te betrappen. Bovendien vaardigden de Staten-Generaal in oktober 1680 een nieuw plakkaat uit, dat overtreders van het compagnie-monopolie nog zwaardere straffen in het vooruitzicht stelde. Smokkelaars riskeerden zelfs de doodstraf. Desondanks werd het octrooi stelselmatig geschonden. Met name in vreedstijd zochten Zeeuwse reders, die tijdens oorlogen veelal actief waren in de kaapvaart en daarbij enorme winsten maakten, naar nieuwe investeringsmogelijkheden. Deze relatie tussen kaapvaart en smokkelhandel is in eerdere publicaties duidelijk aangetoond. Zowel J. Verhees-van Meer als J. Francke hebben in hun studies, naar respectievelijk de Zeeuwse kaapvaart tijdens de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) en de Negenjarige Oorlog (1688-1697), het verband aangetoond tussen deze twee risicovolle scheepvaartactiviteiten.²

De smokkelhandel op West-Afrika nam aan het einde van de zeventiende eeuw zeer sterk toe. Volgens WIC-koopman Willem Bosman was de goudsmokkel in die periode gelijk aan de goudexport van de Compagnie.³ Na beëindiging van de Spaanse Successieoorlog zou de illegale goederen- en slavenhandel nog verder toenemen. Het aantal lorrendraaiers werd geschat op minstens twintig per jaar.⁴ Berichten over smokkelschepen duiken geregeld op in bewaard gebleven missiven van directeurs-generaal te Elmina, gericht aan de bewindhebbers in patria. Soms worden daarin namen van smokkelschepen of schippers vermeld, maar meestal ontbreken nadere gegevens. Dit is niet verwonderlijk, want de handel was tenslotte illegaal en de reders hielden hun boekhouding geheim. Enkele uitzonderingen hierop vormen de journalen, cargalijsten en scheeps- en in-

structiebrieven die op geconfisqueerde lorrendraaiers werden aangetroffen. Maar ook daarin blijven de onthullingen veelal beperkt tot de inkoop van goederen.

Toch tasten we niet geheel in het duister, want er is een uniek document bewaard gebleven dat een tipje van de sluier over deze illegale handelsactiviteiten oplicht. In het Zeeuws Archief bevindt zich namelijk het rekeningboek van de de *Peerl*, een Zeeuws fregat dat zowel in de Negenjarige Oorlog als in de Spaanse Successieoorlog als commissievaarder dienst heeft gedaan. Een groot deel van dit rekeningboek is door Verhees-van Meer in 1986 in haar dissertatie besproken.⁵ Het betreft hier de kaapvaartactiviteiten van het schip tijdens de Spaanse Successieoorlog. In dit artikel zullen wij ons daarom beperken tot de vijfde reis van de *Peerl*, de enige driehoeksreis die het fregat tussen december 1700 en juni 1702 samen met de *Fortuijn* naar West-Afrika en St. Eustatius heeft gemaakt.⁶ Deze nog niet eerder besproken illegale goederen- en slavenreis geeft een goed beeld van het volledige handelsproces, dat begon met de uitreding van de schepen en eindigde met de openbare verkoop van geïmporteerde goederen. Wat ontbreekt in de boekhouding van de *Peerl*, later *Kleine Peerl* genoemd nadat in 1706 een nieuw fregat met dezelfde naam in de vaart werd genomen, zijn de kosten voor de aanschaf en uitrusting van het schip. Destijds hanteerde men een zogeheten kameralistische boekhouding, waarin alleen inkomsten en uitgaven werden opgetekend. De aanschafprijs van het schip met uitrusting werd in een keer op de eerste equipage afgeschreven, die daardoor erg hoog was. De rekeningen van de daaropvolgende reizen werden niet belast met een balanswaarde van het schip, maar slechts met de uitredingskosten daarvan, waardoor de winst per reis hoger uitviel.

DE SMOKKELSCHEPEN EN HUN BEMANNING

De Zeeuwse smokkelschepen werden alom genoemd om hun uitstekende zeilkwaliteiten. Meermaals werden die in de rapporten of verslagen aan de bewindhebbers in de Republiek vermeld. Jan van der Hoeven, kapitein van de compagniekruiser *Faam*, schreef bijvoorbeeld in 1717 dat lorrendraaiers doorgaans snelle welbezeilde fregatten waren met grote zware zeilen om zo "eenig voordeel in de vlucht op de vervolging van Compagnie Cruijssers te hebben".⁷ Van der Hoeven sprak uit ervaring; hij was namelijk de meest succesvolle kruiserkapitein die de WIC ooit in dienst heeft gehad, zoals Yves Delepeleire in een artikel in dit tijdschrift beschrijft.

Snelheid en een goede bewapening waren voor smokkelschepen onontbeerlijk om compagnieschepen, zeerovers en Franse oorlog- en kaperschepen de loef af te kunnen steken. De gebruikte vaartuigen waren veelal voormalige kapers of koopvaarders met commissie; schepen die waren gebouwd voor snelle en wendbare zeilacties. Uit overzichten van opgebrachte smokkelschepen blijkt dat het fregatschip het meest voorkomende scheepstype was. Van 49 opgebrachte lorrendraaiers waarvan het scheepstype bekend is, was ruim de helft (25) een fregat.⁸ Naast snelheid en wendbaarheid leenden deze schepen zich goed voor het Atlantische vaarwater door hun gevechtswaarde. Fregatten waren namelijk lager gebouwd dan andere schepen, waardoor zwaardere stukken geschut op het lager gelegen benedendek konden worden geplaatst. Daarentegen was het laadvermogen beperkt, wat voor de handel natuurlijk een nadeel was.⁹ De meeste Zeeuwse fregatten waren in Holland gebouwd.¹⁰

Volgens Jean Barbot maakten de Zeeuwse smokkelaars in het algemeen "use of ships of small burden, and good sailors, well fitted and mann'd, the better to make their escape, or stand upon their defence, if attack'd by the company's ships".¹¹ Ook uit andere bronnen

blijkt dat er een duidelijke voorkeur bestond voor snelle, middelgrote schepen met een lengte die varieerde tussen de zestig en negentig voet.¹² Soms werden grote schepen ingezet voor de illegale goederen- en slavenhandel. Een goed voorbeeld daarvan is de *Peerl*, een fregat dat tijdens de Negenjarige Oorlog werd gebouwd. Deze kaapvaarder had een lengte van 115 voet en was uitgerust met ruim dertig stukken geschut. Tijdens de oorlogsjaren voerde de Zeeuwse kapitein Geleijn Ockerman het bevel, maar na 1700 bleef hij aan de wal. Wel was hij als belanghebbende bij de uitreding van het schip betrokken. Vervolgens kreeg Willem Credo het commando over de *Peerl*. Credo, die tijdens de Negenjarige Oorlog al een reputatie als kaperkapitein had opgebouwd, zou tijdens de Spaanse Successieoorlog zijn roem vergroten. Ruim honderd vijandelijke schepen streken voor hem het zeil en de netto opbrengst bedroeg ruim 2.265.000 gulden.¹³

Op de *Fortuijn*, het snauwschip dat samen met de *Peerl* de smokkelreis ondernam, werd Jan Andriessen als gezagvoerder aangesteld. Andriessen zou na deze reis een opmerkelijk carrière doormaken waarbij hij diverse malen van werkgever veranderde. Zo trad hij in 1706 in dienst van de WIC en was eerste stuurman op het compagnieschip *Justitia*. Daarmee maakte hij een driehoeksreis naar Suriname. Vanaf 1712 was hij commissievaarder op de Zeeuwse *Galeij*, waarmee hij opnieuw op West-Afrika voer. In 1715 werd hij met datzelfde fregat door een compagniekruiser voor de West-Afrikaanse kust opgebracht. Daarmee was zijn loopbaan als smokkelaar niet teneinde, want in de daaropvolgende jaren maakte hij nog tenminste één smokkelreis naar West-Afrika en St. Eustatius. In 1721 namen de bewindhebbers van de WIC hem opnieuw in dienst en werd hij kapitein op de *Sem Galeij*.¹⁴

De inbreng van de *Fortuijn* was tijdens de smokkelreis naar West-Afrika en Amerika beperkt. De snauw diende voornamelijk als geschenk voor de commandeur van St. Eustatius, die het schip voor "eenige gedane diensten"

ontving. Het was overigens gebruikelijk dat Zeeuwse reders door middel van omkoping hun belangen probeerden te behartigen. Meermaals duiken er in achttiende-eeuwse documenten berichten op dat het compagniepersoneel in Afrika of elders geschenken ontving van lorrendraaiers.¹⁵ Omdat het laatstgenoemde schip voor een ander doel was uitgereed, was de lading beperkt. Van het totale "cargasoen" dat een waarde had van 75.318 gulden, werd slechts voor 2.575 gulden aan goederen in het ruim van de *Fortuijn* geladen. Dit was 3,4 procent van de totale lading. Een andere reden voor de geringe lading was de matige staat van de snauw. Tijdens de langdurige reis naar Afrika en Amerika heeft het schip vermoedelijk veel schade geleden, want het werd kort na aankomst op het eiland St. Eustatius gesloopt.¹⁶ Uiteindelijk had dit geschenk dus geringe waarde.

Ondanks de risico's was het voor bemanningsleden aantrekkelijk om op smokkelschepen te monstereen. Naast hun gage hadden zij namelijk extra inkomsten aan emolumenten of winst op de verkoop van eigen goederen. Daarnaast was er nog een vorm van bodemerij die meestal met "halve-winst goederen" werd aangeduid. Dit waren exportproducten die door anderen waren gekocht en waarvan de zeeman de helft van de opbrengst mocht behouden.¹⁷ Met name officieren profiteerden van de verschillende regelingen. Zo ontving Willem Credo aan het einde van de smokkelreis 1.670 gulden voor onder andere "premie van zijn slaven en eenderde part in d'overwicht van 't gout". Bovendien beloonden de reders hem met een "vereeringe" ter waarde van duizend gulden. Schipper Jan Andriessen en de twee opperstuurlieden Pieter Maertense en Jan Provoo kregen ieder een bedrag variërend van 180 tot 240 gulden als compensatie van inkomstenverlies, omdat zij geen eigen winst goederen konden meenemen. De totale waarde van eigen en halve-winst goederen aan boord varieerde per smokkelreis, maar gemiddeld bedroeg zij ongeveer eenderde van de lading die door de reders was ingekocht.¹⁸

Middelburg. Kopergravure uit: Cronyk van Zeeland van Mattheus Smallegange. Middelburg 1696. (Particuliere collectie)

DE REDERS

De smokkelhandel was, net als kaapvaart, een riskante onderneming die investeerders grote winsten, maar ook enorme verliezen kon opleveren. Daarom waren de organisatie en financiering in handen van meerdere personen. Investeerders in de smokkelhandel verenigden zich in zogenaamde partenrederijen, waarin zij elk een deel van de kosten voor hun rekening namen. Deze investeringsvorm was niet typisch voor de kaap- of smokkelvaart; ook in de gewone handelsvaart en in de visserij was het al sinds de vijftiende eeuw gebruikelijk om risico's via het systeem van partenrederij over meerdere personen te spreiden. Een bijkomend voordeel was dat ook minder kapitaalkrachtigen, zoals ambachtslieden en schippers, in de uitreding van smokkelschepen

konden participeren. Bovendien konden scheepsparten net als aandelen worden doorverkocht of vererfd. Na afloop van de reis deelden de reders in de winst of het verlies van de smokkeltocht naar rato van hun geldelijke inbreng in de onderneming. De scheepsparten van lorrendraaiers konden sterk in grootte variëren, maar voor zover bekend schommelden zij bij de meeste smokkelschepen tussen een kwart en een zestiende part. Ook de scheepsparten van de *Peerl* en *Fortuijn* waren op de laatstgenoemde wijze verdeeld. Bij deze uitreding waren elf Zeeuwse aandeelhouders betrokken, waarvan boekhouder Jan Walrand Sandra met een aandeel van zes zestiende de grootste investeerder was.¹⁹

Als boekhouder was Sandra belast met de organisatie van de uitreding. Naast de leiding over de uitrusting van het schip en de werving van de

bemanning, was hij ook verantwoordelijk voor de financiële administratie. Daarvan legde hij verantwoording af tegenover de overige reders. Normaal kreeg de boekhouder een provisie van één procent over zowel de uitredingskosten als over de bruto-opbrengst, maar bij de uitreding van de smokkelschepen *Peerl* en *Fortuijn* werd alleen provisie berekend over de opbrengst. De meeste boekhouders waren lieden van gewicht binnen de Zeeuwse samenleving. Zij waren daardoor in staat de belangen van de rederij tot bij de hoogste instanties te behartigen. Daarnaast waren zij zeer deskundig in de handel en in zaken betreffende de scheepvaart. Boekhouders van smokkelschepen moesten bijvoorbeeld goed geïnformeerd zijn over de Afrikaanse vraag naar koopmanschappen en de politieke situatie op de West-Afrikaanse kust. Een van hun taken was namelijk het opstellen van de instructiebrief voor de schipper, met daarin aanwijzingen die bepalend konden zijn voor het welslagen van de reis. Om die reden hadden veel Zeeuwse reders en met name boekhouders belangen in de WIC. Door aandelenbezit hadden zij namelijk toegang tot waardevolle informatie over de West-Afrikaanse markten, die hen in staat stelde courante goederen naar Afrika te verschepen.²⁰

Ook Sandra behoorde tot de groep vooraanstaande Zeeuwse kooplieden met belangen in verschillende soorten handelsactiviteiten, en met goede contacten in het uitgebreide netwerk van kooplieden, reders en regenten. Van 1702 tot aan zijn overlijden in 1712 was Sandra lid van de stadsregering van Middelburg. Tevens had hij, naast zijn succesvolle kaapvaartactiviteiten waarvan de opbrengst op bijna drie miljoen gulden werd geschat, belangen in de buskruitfabricage. Daarnaast was hij lid van het college van directeuren van de Levantse Handel en handelde hij op Vlaanderen en Brabant in producten die uit het Middellandse Zeegebied afkomstig waren. Ten slotte was hij hoofdparticipant van de WIC, met een in het aandelenregister ingeschreven familiekapitaal van achtduizend gulden.²¹

In de partenrederij was het gebruikelijk dat een deel van de partenreders uit familieleden bestond, want in de handel waren persoonlijke relaties, vooral vanwege de grote risico's die aan de onderneming kleefden, van groot belang. Daarbij speelde vertrouwen een belangrijke rol en in principe was dat het sterkst onder naaste verwanten.²²

Bij de uitreding van de *Peerl* en *Fortuijn* waren zes van de elf partenreders met elkaar geparenteerd. Zo was Sandra's eerste echtgenote Maria Magdalena, dochter van zijn zakenpartner Pieter Buteux. Naast kaapvaartreder en belanghebbende in de uitreding van de *Peerl* en *Fortuijn* was zijn schoonvader ook hoofdparticipant van de WIC. In 1698 trouwde Sandra voor de vierde maal en wel met Sara van Hoorn, dochter van de Vlissingse burgemeester en VOC-bewindhebber Jacob van Hoorn. Haar broer, Cornelis van Hoorn, behoorde eveneens tot de groep belanghebbenden in beide smokkelschepen.²³ Andere verzwagerde partenreders waren Pieter Macaré Jacobi, Lambert Bustijn en Hendrik van Dusseldorp. Macaré was de zoon van Jacobus Macaré en Jacoba Sandra, de oudste zus van Jan Walrand Sandra. Hij bezat de brouwerij 'De Tinnen Pot' in Middelburg en moet niet verward worden met de gelijknamige koopman die zijn neef was. De laatste trad in 1702 in dienst van de VOC en vertrok een jaar later als independent-fiscaal naar Ceylon.²⁴ Sandra's tweede zus Anna was getrouwd met de wijnhandelaar Lambert Bustijn. En zijn laatste zus Marguerite was in de echt verbonden met Hendrik van Dusseldorp, de muntmeester van Zeeland. De vijf genoemde partenreders bezaten ieder een zestiende part in beide smokkelschepen.²⁵

De overige partenreders waren net als Sandra belangrijke Zeeuwse kooplieden. De Middelburgse koopman Pieter de la Rue bijvoorbeeld had belangen in de kaapvaart, de buskruitfabricage en de wijnhandel. Bovendien was hij vanaf 1707 directeur van de Levantse Handel. In 1720 behoorde De la Rue tot een van de medeoprichters en directeuren van de Middelburgse

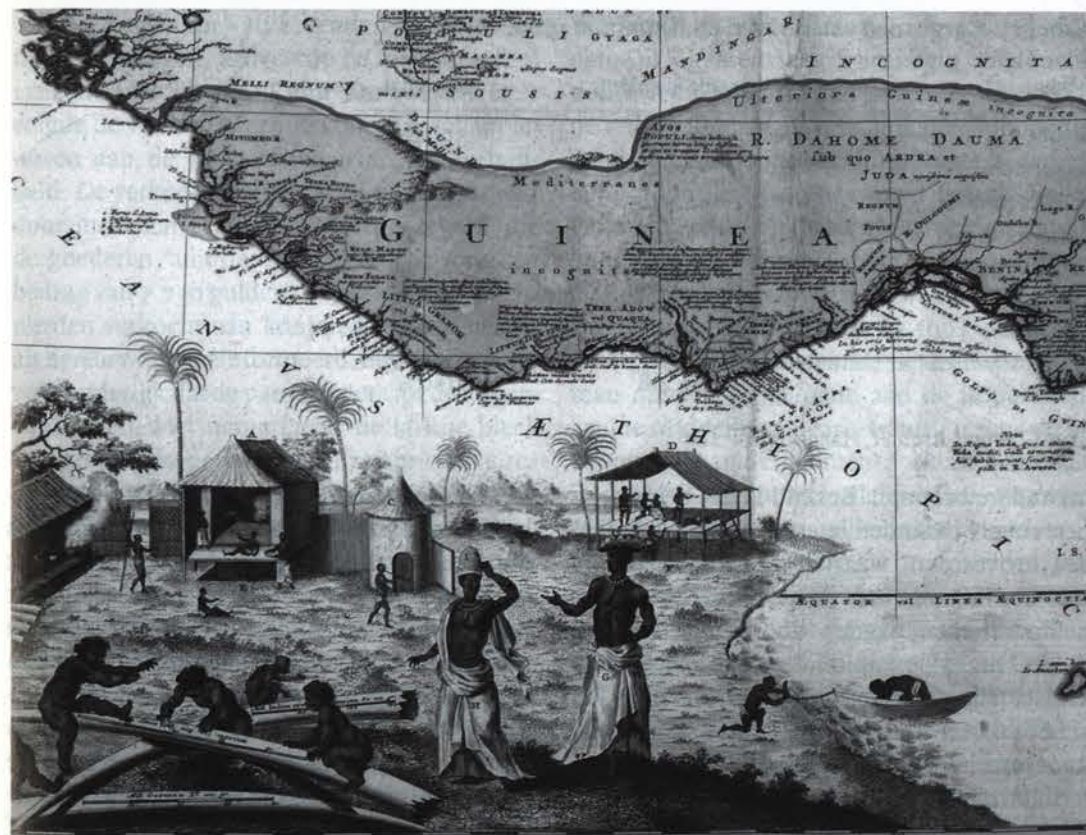
Commercie Compagnie.²⁶ Maar zijn belangrijkste functie voor de illegale handel op Afrika was die van voorzitter van de WIC-hoofdparticipanten, een functie waarin hij in 1699 werd verkozen.²⁷ In die hoedanigheid beschikte De la Rue over zeer betrouwbare informatie over de West-Afrikaanse goederen- en slavenhandel. Hij zou zich gedurende de eerste twee decennia van de achttiende eeuw ontwikkelen tot een van de belangrijkste ondernemers in de smokkelhandel. Van Pieter de la Rue is bekend dat hij in tenminste zestien smokkelschepen participeerde die veelal meerdere smokkelreizen naar West-Afrika ondernamen.²⁸ Van de meeste schepen was hij de boekhouder, of hij stelde zich borg voor de uitreding. Een andere partenreder met een flink pakket WIC-aandelen was Pieter Scheurwater.²⁹ Naast koopman was Scheurwater kassier van de Wisselbank van Middelburg. De overige partenreders waren de eerder genoemde kapitein Geleijn Ockerman alsmede Mattheus van Vendro en de weduwe van Herman Wasier.

Naast de handtekeningen van de elf partenreders bevat het rekeningboek van de *Peerl* tevens die van Gillis Thijssen. Thijssen was notaris in Veere en stelde in de achttiende eeuw diverse notariële akten op voor reders van lorrendraaiers en voor hun bemanningsleden. Uit de overige stukken in het rekeningboek blijkt dat hij ook ditmaal als notaris optrad, en niet tot de belanghebbenden in de *Peerl* en *Fortuijn* behoorde. Wel verhuurde hij later een pakhuis aan de partenreders, die daarin een deel van de retourgoederen van de *Peerl* opsloegen. Notaris Thijssen moet overigens niet worden verward met zijn Vlissingse naamgenoot, die regent en wijnkoopman was en ook in de illegale goederen- en slavenhandel investeerde. Uit een vergelijkend onderzoek naar de handtekeningen in het rekeningboek van de *Peerl* en naar onderschriften op latere notariële akten, kan met zekerheid worden vastgesteld dat de Veerse notaris bij de uitreding van beide smokkelschepen betrokken was en niet de Vlissingse regent.³⁰ Later zou notaris Thijssen, die eveneens hoofd-

aandeelhouder van de WIC was, ook direct betrokken raken bij de smokkelhandel.³¹ In 1713 trad hij als boekhouder op van de *Jonge Jan en Jacob*, een fregat dat enkele maanden later voor de West-Afrikaanse kust door een compagnie-schip werd opgebracht.³²

DE REIS

Nadat de *Peerl* in februari 1700 van haar vierde reis naar St. Remo in Middelburg was gearriveerd, werd het schip gelost en in de daaropvolgende maanden gekalfaterd en reisklaar gemaakt voor de handelsmissie naar West-Afrika en Zuid-Amerika.³³ De voorbereiding van een slavenreis was een langdurig proces dat zich over verscheidene maanden kon uitstrekken.³⁴ Ergens in datzelfde jaar werden beide schepen in opdracht van boekhouder Sandra met koopmanschappen geladen. Wanneer dat precies heeft plaatsgevonden is onbekend, want de aankoopdata van handelsgoederen ontbreken in het rekeningboek. Wel zijn de leveranciers, de hoeveelheden en betaalde prijzen genoteerd (zie tabel 1). Daaruit blijkt dat het merendeel van de koopmanschappen door Zeeuwse kooplieden werd geleverd. Enkele leveranciers die buiten Zeeland woonden, waren Jan en Hendrik Uijlenbrouck en Jacob Loten uit Amsterdam, en de Rotterdamse koopman Pieter Baelde. De Amsterdammers leverden voor 11.656 gulden koperwaar en textiel, en Baelde verkocht voor een bedrag van 4.100 gulden aan brandewijn en koperen armbanden. Daarnaast leverde zowel de Zeeuwse als de Amsterdamse kamer van de VOC katoenen stoffen uit Azië ter waarde van 4.500 gulden. De overige producten kwamen van 21 verschillende Zeeuwse leveranciers, hoofdzakelijk uit Middelburg afkomstig. Daaronder bevonden zich enkele partenreders zoals Pieter Macaré Jacobi, Lambert Bustijn, Hendrik van Dusseldorp en de gewezen kaperkapitein Geleijn Ockerman. De laatste verhuurde, net als Pieter de la Rue, opslagruimten in kelders of pakhuizen.

Kaart van Guinea uit 1743. Johann Matthias Hase, Homann Heirs. (Particuliere collectie)

Enkele grote Zeeuwse leveranciers waren Jannes Wijmers en Hermanus van der Putte. De eerste leverde een grote hoeveelheid vuurwapens, bestaande uit meer dan vierduizend "roers en carabijs". En van de tweede leverancier betrok Sandra 34.325 pond buskruit, waarvoor kuiper Pieter de Konink de vaatjes maakten. Ook voor het transport van de geweren en andere koopmanschappen werden kassen en vaatwerk vervaardigd. In totaal was met deze extra kosten, die verder uit opslag, sleep- of arbeidsloon en belastingen bestond, een bedrag gemoeid van 2.540 gulden. Aan uitgaande rechten bijvoorbeeld werd 680 gulden betaald. Deze extra kosten bedroegen 3,4 procent van de totale uitreding.

Op 16 april 1701, vier maanden na vertrek van beide schepen naar Afrika, werd de rekening van de uitreding opgemaakt. Nadat de parten-

reders het kasboek gecontroleerd en voor akkoord hadden getekend, volgde de betaling volgens de verdeelsleutel van een zestiende part oftewel 4.709 gulden per aandeel. Op 8 juni 1701 werd het kasboek gesloten.

Over het aantal bemanningsleden zijn geen gegevens bekend. Toch is dat met behulp van de uitgekeerde gage wel bij benadering vast te stellen. Aan het einde van de reis werd aan de bemanning van de *Peerl* 17.745 gulden uitbetaald. Dat was per maand circa duizend gulden, wat overeenkwam met de gage van ongeveer 55 tot 60 bemanningsleden.³⁵

Op 15 december 1700 liep de *Fortuijn* in zee, een dag later gevolgd door de *Peerl*. Helaas ontbreken de scheepsjournalen en negotieboeken van deze reis, zodat informatie betreffende de Afrikaanse kusthandel en de verkoop van slaven in St. Eustatius aangevuld moeten worden

Tabel 1 Cargasoen van de Peerl en Fortuijn in 1700.

Product	waarde in guldens	percentage
textiel	44.974	59,7%
buskruit	7.322	9,8%
vuurwapens	12.450	16,5%
onbewerkt ijzer	1.200	1,6%
bewerkt metaal	6.186	8,2%
alcoholica	2.406	3,2%
kralen	780	1%
totaal	75.318	100%

Bron: Zeeuws Archief, Handschriften 204

uit andere bronnen. Bekend is dat beide schepen enkele maanden later op de kust van Guinea arriveerden, waar de bemanning begon met het inkopen van stofgoud, ivoor en was. Beide schepen werden door de WIC opgemerkt, maar de kapitein van de compagnie-kruiser *Tijger* durfde niets tegen de smokkelschepen te ondernemen. Fiscaal Johan Radermacher schreef daar later over: "dat Credo hier ter custe mede niet wijinig [heeft] gebraveerd, dervende gloriëren dat de compagnie-kruissers hem niet hebben derven aandoen". Afsluitend voegde hij daar nog enkele spottende opmerkingen aan toe. Zo sprak hij onder andere zijn hoop uit dat de Compagnie het volgend jaar niet weer een "luijen Tijger" zou uitreden, maar een schip van zo'n "weergaloos geseijldheijt" zoals sommige lorrendraaiers en "gecommandeert door soo een zeeleeuw". Met dat laatste doelde hij op Willem Credo, de schipper van de *Peerl*.³⁶ Na Guinea zeilden de *Peerl* en *Fortuijn* verder naar Angola waar slaven, ivoor, sandelhout en koper werden ingekocht. In totaal werden op de West-Afrikaanse kust ruim vijfhonderd slaven gekocht, alsmede 145 mark stofgoud, 10.770 pond ivoor, 2.350 pond was, 91.116 pond sandelhout en 490 pond koper. Daarna volgde de oversteek naar St. Eustatius.

Op 18 maart 1702 berichtte Isaac Lamont, commandeur van het Caribische eiland, dat de *Peerl* op de "Tommeldendijk" voor anker lag.

De Tommelendijkbaai was een geschikte anker- en rendez-vous-plaats voor lorrendraaiers die daar bovendien buiten het bereik van het geschut van Fort Oranje lagen.³⁷ Het fregat heeft daar geruime tijd gelegen om de slaven te verhandelen. In de daaropvolgende brief van Lamont, gedateerd op 30 mei 1702, werd melding gemaakt van twee nieuwe lorrendraaiers en wederom van de *Peerl*. Maar omstreeks die tijd was Credo allang vertrokken, want hij arriveerde enkele dagen na de datering van de brief in Zeeland. De twee genoemde lorrendraaiers waren het Zeeuwse schip de *Rode Leeuw* van schipper Jacob Claasen en het Amsterdamse smokkelschip *Vier Gebroeders* van Lucas Osdorp. In dezelfde missive meldde Lamont bovendien dat de lorrendraaiers al hun slaven hadden verhandeld.³⁸

Uit het rekeningboek van de *Peerl* blijkt dat het merendeel van de verkochte slaven tegen suiker, cacao en andere West-Indische producten is geruild of verkocht. Het verkregen muntgeld, dat onder andere uit gouden Franse en Spaanse pistolen en dukaten en zilveren stukken van acht en leeuwendaalders bestond, had een waarde van 30.425 gulden. In het totaal werden 839 okshoofden suiker met een gewicht van 261.495 pond en 164 balen cacao met een gewicht van 31.894 pond ingekocht. De overige West-Indische producten bestonden uit 97 balen katoen met een gewicht van 10.542 pond en 117 rollen tabak wegende 1.920 pond.

Na een reisduur van zeventien maanden en negentien dagen, arriveerde de *Peerl* op 4 juni 1702 in Middelburg. Ruim drie weken later volgde de veiling. Niet alle koopmanschappen waren aan de West-Afrikaanse kust verhandeld. De verkoop daarvan werd na thuiskomst door makelaar François Wilsen geregeld, die de goederen "uijt de hant" verkocht voor een bedrag van 7.730 gulden. Deze retourgoederen werden verkocht aan kooplieden die hierover als eerste waren geïnformeerd, dus was het niet verwonderlijk dat de partenreders tot de kopers behoorden. Met name Pieter de la Rue bleek een grote opkoper te zijn. Hij nam voor circa 4.100 gulden textiel, metaalwaren en karabijnen over. De overige vuurwapens, ruim 900 stuks, werden onder de andere reders verdeeld. Van de uitgevoerde vuurwapens bleek 21,6 procent onverkocht te zijn. Andere opkopers waren Pieter en François van der Banck, Abraham Sluijters en Jan van Beeckhoven. Zij kochten onder meer textiel en overgebleven metaalwaren, voornamelijk koperen armbanden waarvan ruim 63 procent retour kwam. Deze koperen ringen, die niet of nauwelijks aan slijtage onderhevig waren en dus goeddeels hun waarde behielden, werden verkocht voor 36,25 gulden per honderd pond. Dat was een korting van bijna vijftien procent op de aankoopprijs van 42,5 gulden in 1700. De prijsreducties voor andere producten varieerden. De eerder genoemde vuurwapens werden voor 24 stuivers per stuk verkocht. De roers (geweren met lange lopen), die ooit voor 55 stuivers of 2,75 gulden waren aangeschaft, werden dus met een korting van 56,4 procent doorverkocht. We mogen aannemen dat sterke oxidatievorming de waardevermindering heeft veroorzaakt. Voor de diverse soorten textiel werden de prijzen met 25 tot 30 procent verminderd.

Op 26 juni 1702 vond de veiling van de West-Indische producten plaats (zie tabel 2). Voor de bekendmaking werden advertenties en boekjes gedrukt. De plaats van handeling werd niet vermeld, maar we mogen aannemen dat de openbare verkoop in de herberg 'Het Schild van

Vrankrijk' te Middelburg heeft plaatsgevonden. Dit logement was in het begin van de achttiende eeuw de gebruikelijke veilingplaats.³⁹ Op de veiling hebben 49 verschillende kooplieden goederen gekocht. Tot de grootste afnemers behoorden de Spaanse consul Isaak Semach Ferro, de reder Hendrik van Dusseldorp en het handelshuis Copijn & Terwe. De eerstgenoemde kocht al het gemunte en ongemunte goud. Daarvoor betaalde hij ruim 63.100 gulden. Ferro was een vooraanstaande Sefardische koopman die een groot pand aan de Rouaansche kaai te Middelburg bezat, waarin tevens de synagoge was ondergebracht.⁴⁰ Naast handelaar in geld en ongemunte edelmetalen, waarmee veel Sefardische en Asjkenazische joden in West-Europa zich overigens bezighielden, was hij nauw betrokken bij de manufacturenhandel. Hij behoorde tot de geregelde bezoekers van vendu's tijdens de Negenjarige Oorlog, waar prijsgoederen van genomen schepen werden verkocht. Tijdens die oorlog trad hij tevens op als procuratiehouder voor buitenlandse reders, die tegen de inbeslagneming van hun schip door Zeeuwse kapers reclameerden.⁴¹ Van Dusseldorp verwierf het zilvergeld en kocht bovendien een aanzienlijke hoeveelheid katoen, cacao en sandelhout. De eerder genoemde handelsfirma Copijn & Terwe was voornamelijk in suiker geïnteresseerd en nam de helft van het aanbod af. Naast Van Dusseldorp behoorden ook andere partenreders, zoals Pieter Buteux, Cornelis van Hoorn en Jan Walrand Sandra, tot de opkopers. Boekhouder Sandra kocht bijvoorbeeld al het Angolese koper en een flinke partij tabak en katoen. De overige reders kochten alleen geringe hoeveelheden tabak, vermoedelijk voor eigen consumptie, en zijn niet bij de opkopers gerekend.

Naast inkomsten uit de verkoop van goederen waren er ook kosten gemaakt. De grootste uitgavenpost was de uitbetaling van gage aan de bemanningsleden en de eerder genoemde bonussen. Verder waren er nog onkosten voor zaken als vletloon, opslag in pakhuizen, weeg- en

Tabel 2 Opbrengst van retourwaren van de Peerl in 1702.

Goederen	waarde in guldens	percentage
goud	63.102	30,57%
zilver	15.284	7,40%
koper	144	0,07%
ivoor	8.855	4,29%
was	1.222	0,59%
suiker	71.348	34,56%
cacao	19.750	9,57%
katoen	7.563	3,66%
tabak	2.268	1,10%
sandelhout	9.156	4,44%
cargasoen	7.730	3,75%
totaal	206.422	100%

Bron: Zeeuws Archief, Handschriften 204

makelaarsloon en "verteert gelagh" tijdens de openbare verkoop. Bovendien betaalde de boekhouder 900 gulden aan inkomende rechten aan de bewindhebbers van de WIC. Dit was invoerbelasting, verhoogd met recognitie of lastgeld over de invoer van suiker en andere producten die uit het Caribisch gebied afkomstig waren. Of de import van Afrikaanse exportproducten ook werd aangeslagen, is onduidelijk. Een specificatie werd niet opgegeven. We mogen aannemen dat deze producten buiten de invoerrechten vielen omdat ze illegaal waren. De Compagnie droeg vervolgens een deel van de heffing af aan de admiraliteit.

Alle onkosten tezamen beliepen 25.762 gulden. Daarenboven rekende boekhouder Sandra nog één procent provisie over de geveilde retourwaren, waardoor de totale uitgaven op 27.826 gulden kwamen. De uitbetaling aan de reders was 11.162 gulden per een zestiende part. Als men de eerder gemaakte uitredingskosten in mindering brengt, volgt een winstneming op deze goederen- en slavenreis van ruim 6.450 gulden per een zestiende part investering. Boekhouder Jan Walrand Sandra, die zes- zestiende aandeel bezat, verdiende dus 40.780 gulden aan deze onderneming.⁴³ De rentabiliteit bedroeg 137 procent. In werkelijkheid ech-

ter viel de behaalde netto winst lager uit, omdat de afschrijving van het schip en de uitrusting niet zijn meegerekend. Voor deze afschrijving moet men enkele duizenden guldens rekenen.⁴³

Op 5 april 1703 werd het kasboek gesloten. Dit gebeurde nadat de rekening door de reders was goedgekeurd en voor akkoord was getekend. En net als bij de afsluiting op 8 juni 1701 hield notaris Gilles Thijssen ook ditmaal toezicht op de gang van zaken.⁴⁴

BESLUIT

De illegale goederenhandel was gedurende de zeventiende- en achttiende eeuw niet constant. Tijdens oorlogen legden veel Zeeuwse reders zich toe op de kaapvaart en nam de illegale handel af. Zodra de vrede was gesloten, leefde de smokkelhandel weer op, waarmee meer winst gemaakt kon worden dan in de reguliere handel. Een goed voorbeeld daarvan is de uitreding van het voormalige kaperschip *Peerl*, dat in december 1700 samen met de *Fortuijn*, een geslaagde driehoeksreis naar West-Afrika en St. Eustatius ondernam.

De Zeeuwse partenreders van beide smokkel-

schepen behoorden, net als veel andere Zeeuwse reders van smokkelschepen, tot de sociaal-economische bovenlaag van het gewest. Alle belanghebbenden van de *Peerl* en *Fortuijn* waren Middelburgse kooplieden, veelal in de wijn- en buskruithandel, die tijdens de voorafgaande of daaropvolgende oorlogsjaren bij de kaapvaart waren betrokken. Over deze groep van partenreders kan verder worden opgemerkt dat ruim de helft door middel van familiebetrekkingen met elkaar verbonden was. Bovendien hadden acht van de elf belanghebbenden aandelen in de WIC, en daarvan waren er tenminste vier lid van het college van hoofdparticipanten. Sommigen zaten in stedelijke of provinciale bestuursorganen of hadden bestuursfuncties in belangrijke maatschappelijke instellingen. Ook voor de bemanningsleden van smokkelschepen had de illegale goederen- en slavenhandel zijn aantrekkelijke kanten. Naast gage ontvingen zij immers extra inkomsten uit verschillende bronnen, wat mede verklaard dat sommigen meermaals bij de smokkelhandel op West-Afrika betrokken waren.

De uitreding van de *Peerl* is ook in een ander opzicht een goed en verhelderend voorbeeld van de Zeeuwse lorrendraaij. Wanneer in de literatuur de smokkelhandel op West-Afrika ter sprake komt, wordt meestal een tweedeling aangebracht.⁴⁵ Het merendeel van de smokkelschepen zou voor de goederen- of retourhandel zijn uitgered en slechts enkelen voor de slaven- of driehoekshandel. Toch is deze voorstelling van zaken niet geheel juist. In tegenstelling tot de WIC, waar de schepen in de regel voor een retourreis of driehoeksreis werden uitgerust, handelden lorrendraaiers zowel in goederen als in slaven. De scheidslijn tussen goederen- en slavenhandel is dus minder eenvoudig te trekken. Wel kan gesteld worden dat smokkelschepen voor een primair doel, bijvoorbeeld de Atlantische slavenhandel, werden uitgered. Maar de schippers beperkten zich niet alleen tot de slavenhandel, zij kochten in Afrika ook goederen.

Na een reisduur van ruim zeventien maanden

liep de *Peerl* in Zeeland binnen. Korte tijd later werden de West-Indische producten voor goede prijzen in Middelburg geveild. Geconcludeerd kan worden dat de uitreding van de *Peerl* een geslaagde en winstgevende onderneming is geweest met een hoog rendement. We mogen zelfs niet uitsluiten dat deze succesvolle smokkelreis andere Zeeuwse kooplieden heeft aangezet om in de risicovolle smokkelhandel te investeren. We kunnen slechts constateren dat de Zeeuwse illegale goederen- en slavenhandel gedurende de eerste twee decennia van de achttiende eeuw een hoge vlucht nam.

NOTEN

- 1 C. Cau (red.), *Groot Placaatboek*, negen delen, ('s-Gravenhage 1658-1796) deel I, 566-579.
- 2 J.Th.H. Verhees-van Meer, *De Zeeuwse kaapvaart tijdens de Spaanse Successieoorlog 1702-1713* (Middelburg 1986) bijlage XIII; J. Francke, *Utiliteit voor de Gemeene Saake. De Zeeuwse commissievaart en haar achterban tijdens de Negenjarige Oorlog, 1688-1697*, 2 delen (Middelburg 2001) deel 1, bijlage 7.
- 3 W. Bosman, *Nauwkeurige Beschryving van de Guinese Goud-Tand en Slaven-kust* (Amsterdam 1704) 2 delen, deel 1, 88-89.
- 4 H.J. den Heijer, 'Zeeuwse smokkelhandel op West-Afrika (1674-1730)' in: *Tijdschrift voor Zeegechiedenis*, jaargang 16 nr. 2 (1997), 144.
- 5 Verhees-van Meer, *De Zeeuwse kaapvaart*, 140-141.
- 6 Zeeuws Archief (ZA), Handschriftenverzameling (Hs) 204, Rekeningboek van de *Peerl*. De uitredingskosten van de eerst genoemde scheepsreis was de vijfde reis van de *Peerl*.
- 7 Nationaal Archief (NA), Archief van de Tweede West-Indische Compagnie (WIC) 1298, 'Declaratoir van Jan van der Hoeven', 28 februari 1717.
- 8 NA, Nederlandse Bezittingen ter Kuste van Guinea (NBKG) 248-266, Processtukken van opgebrachte lorrendraaiers, 1700-1730.
- 9 J. van Beylen, 'Scheepstypen' in: *Maritieme geschiedenis der Nederlanden*, deel 2. (Bussum 1977), 56-61.
- 10 ZA, Recueils van Citters (RvC), L/6, 'Recueil van het rapport gedaan door borgemeester Caan [...]', 1729. Van de 22 Zeeuwse smokkelschepen, die door de WIC tussen 1714 en 1725 werden opgebracht, waren de meeste in Holland gebouwd.
- 11 P.E.H. Hair, A. Jones en R. Law (eds.), *Barbot on Guinea. The writings of Jean Barbot on West Africa 1678-1712*, 2 delen, deel 2 (London 1992), 335.
- 12 NA, NBKG 248-266, Processtukken van opgebrachte lorrendraaiers, 1700-1730; ZA, RvC, L/9 en L/39, Calculaties voor particuliere schepen; NA, Verspreide West-Indische Stukken (VWIS) 904, 'Request der Coopluyden', omstreeks 1727.

- 13 Verhees- van Meer, *De Zeeuwse kaapvaart*, 141-142.
- 14 M.J.G. Kors, *Lorrendraaien in het vaarwater van de Westindische Compagnie. De Nederlandse smokkelhandel op de westkust van Afrika in de periode 1700-1734*, (Niet gepubliceerde doctoraalscriptie, Rijksuniversiteit Leiden, 1987) 29.
- 15 ZA, Hs 204, Rekeningboek Peerl, juni 1702; NA, WIC 98, Stukken betreffende de particuliere handel van Willem de la Palma, 480-513; Na, NBKG 249, Interrogatie Sijmon Koster, 26 april 1704; NA, NBKG 261, Processtukken Ary Thuijn, 1716; L. Knappert, *Geschiedenis van de Nederlandsche Bovenwindsche eilanden in de 18de eeuw*, (Den Haag 1932) 14.
- 16 NA, Collectie Radermacher (CR) 631, Gedrukte memorie van de gewezen commandeur van St. Eustatius en Saba, Isaac Lamont aan Heren X, 1706, 9 en 28.
- 17 Kors, *Lorrendraaien*, 22-25.
- 18 NA, CR, 596, Lijst van schepen uit Zeeland die genomen zijn door die schepen van de WIC sedert 1714.
- 19 ZA, Hs 204, Rekeningboek van de Peerl. Uit de verdeling van bepaalde retourgoederen onder de betrokken reders bleek dat boekhouder Jan Walrand Sandra zesziestende part bezat en de overige tien reders ieder een zestiende.
- 20 Den Heijer, 'Zeeuwse smokkelhandel', 146.
- 21 ZA, Directe en Indirecte Belastingen (DIB) 80, Presentielijst van hoofdparticipanten WIC, kamer Zeeland; Verhees-van Meer, *De Zeeuwse kaapvaart*, 149-151; M. van der Bijl, *Idee en Interest, Voorgeschiedenis, verloop en achtergronden van de politieke twisten in Zeeland en vooral in Middelburg tussen 1702-1715* (Groningen 1981) 65 en bijlage XLII.
- 22 L. Kooijmans, *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1997) 326-329.
- 23 D.G. van Epen, *Het geslacht Van Hoorn van 1571-1899* (Brussel 1899) 16-17.
- 24 W.H. Lutgert, 'Pieter Macaré, independent-fiscaal van Ceylon, 1702-1711' in: *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen*, (Middelburg 1988) 84-85.
- 25 Van der Bijl, *Idee en Interest*, 382, 427, bijlage XI; Francke, *Utiliteyt voor de Gemeene Saake*, I, 61, 258-259, 366.
- 26 Francke, *Utiliteyt voor de Gemeene Saake*, deel 1, bijlage 7; C. Reinders Folmer-Van Prooijen, *Van Goederenhandel naar slavenhandel. De Middelburgse Commercie Compagnie 1720-1755* (Leiden 2000) 17-51.
- 27 NA, CR 555, Notulen van de vergaderingen van hoofdparticipanten ter verkiezing van bewindhebbers voor de West-Indische Compagnie, 1699.
- 28 NA, Archief van het college ter Admiraliteit te Zeeland (AcA) 2434-2444 en 2522-2550, Resoluties, brieven, rapporten en rekwesten, 1699-1730; ZA, DIB 57, Register van borgtochten van de admiraliteitsraad te Zeeland, 1708-1794.
- 29 NA, WIC 1244, Lijst van Zeeuwse aandeelhouders van de WIC, 1699-1701.
- 30 ZA, Rechthelijk Archief Zeeuwse Eilanden (RAZE) 641, Notariële akten van Gillis Thijssen, 1701-1727.
- 31 NA, WIC 1244, Lijst van Zeeuwse aandeelhouders van de WIC, 1700. Gillis Thijssen had in 1700 een belegging van 2800 gulden in de WIC. Dit was het minimale aandelen-

- kapitaal voor het Zeeuwse hoofdaandeelhouderschap van de Compagnie.
- 32 NA, NBKG 255, Processtukken Jonge Jan en Jacob, 1714; Van der Bijl, *Idee en Interest*, bijlage XLII.
- 33 *Amsterdamsche Courant*, 16 februari 1700.
- 34 J.M. Postma, *The Dutch in the Atlantic slave trade 1600-1815* (Cambridge 1990) 150.
- 35 ZA, RvC L/9, 'Calculatie van een schip van 99 voet', 1729. Voor een 55 koppige bemanning bedroeg de maandelijksse bezoldiging circa 160 Vlaamse pond of 960 gulden. Daarnaast bleek uit monsterrollen van opgebrachte lorrendraaiers dat het gemiddelde maandgeld per bemanningslid circa achttien gulden bedroeg; NA, NBKG 252-262, Monsterrollen van de Anna Maria Galeij, Aletta Galeij, Ruijter, Liefde, Anna Catharina, Vijff Gebroeders, Jonge Elseboom, Herstel van Africa en Jonge David Galeij.
- 36 NA, WIC 917, J. Radermacher aan J. van Sevenhuijsen, 28 mei 1701.
- 37 J. Hartog, *De forten, verdedigingswerken en geschutsstellingen van Sint Eustatius en Saba*, (Zaltbommel 1997) 106-110.
- 38 NA, WIC 247, I. Lamont aan Heren X, 18 maart en 30 mei 1702.
- 39 *Amsterdamsche Courant*, 1700-1730. Tussen 1706 en 1716 werden er zes aankondigingen van Middelburgse veilingen van Afrikaanse producten in de krant geplaatst. Tot 1714 vonden die altijd in de herberg 'Het Schild van Frankrijk' plaats.
- 40 D.A. Felix, *Inventaris Nederlandse Israelitische gemeente, (ZA, Middelburg) inleiding*, 133; J.D van 't. Hoff, 'De vroegere Portugeesche-Joodsche gemeente en de kerkeraad der Hervormde gemeente te Middelburg' in: *Archief vroegere en latere mededeelingen voornamelijk in betrekking tot Zeeland uitgegeven door het Zeeuwse Genootschap der Wetenschappen*, (Middelburg 1922) 21 en 24.
- 41 O. Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers residerende in Nederland 1584-1810 ('s-Gravenhage 1983) 615; Francke, Utiliteyt voor de Gemeene Saake*, deel 1, 236, 258, 273 en 361; J.I. Israel, *De Joden in Europa 1550-1750* (Franeker 2003) 182-192.
- 42 Uitbetaling van de uitreding bedroeg 38.718 gulden. Daar bovenop kwam nog 2.064 gulden provisie, wat een totaalbedrag opleverde van 40.782 gulden.
- 43 De aankoop en kosten van uitrusting van het schip de Peerl worden geschat op 40.000 tot 45.000 gulden. Deze kosten zijn gebaseerd op de aanschaf- en uitredingskosten van de compagniekruisers *Jacoba Galeij* en *Faam* in 1712 en 1714; NA, WIC 1294 en 1296, Brieven en papieren van de kust van Guinea aan de kamer Maze, 1713-1715. In 1708 werd de Peerl na ruim tien jaar dienst uit de vaart genomen. De verkoop van de scheepsromp, het geschut en de ankers leverde 9.445 gulden op; ZA, Hs 204, Rekeningboek van de Peerl, 1700-1703, 52.
- 44 ZA, Hs 204, Rekeningboek van de Peerl, 1700-1703.
- 45 Kors, *Lorrendraaien*, 40; Den Heijer, 'Zeeuwse smokkelhandel', 147-151.

Kruisers tegen lorrendraaiers

De strijd van de Tweede WIC tegen de Zeeuwse smokkelvaart op West-Afrika in 1715

YVES DELEPELEIRE

De smokkelhandel op West-Afrika moet voor veel Nederlandse kooplieden een lucratieve aangelegenheid zijn geweest. Alleen dat immers kan verklaren waarom gedurende de zeventiende eeuw en de eerste drie decennia van de achttiende eeuw zoveel smokkelreizen vanuit de Republiek werden ondernomen. Het voordeel van de lorrendraaiers was dat zij, in tegenstelling tot de WIC, geen duur overzees handelsapparaat van forten en factorijen behoeften te onderhouden, waardoor zij hun handelswaren voor een goedkopere prijs konden aanbieden. De Compagnie daarentegen moest de lasten van het personeel en het handelsapparaat in Afrika altijd in de prijzen van goederen verdisconteren. Smokkelaars waren dus ook voor Afrikanen aantrekkelijke handelspartners.

Vanaf het eind van de zeventiende eeuw zag de WIC haar handelsomzetten snel slinken door de activiteiten van lorrendraaiers, die juist toen hun vaart op West-Afrika begonnen te intensiveren. Het leeuwendeel van de Nederlandse smokkelhandel werd, zo blijkt uit het artikel van Ruud Paesie in dit tijdschrift, door Zeeuwen bedreven. Jaarlijks werden vanuit Zeeuwse havens lorrendraaiers naar Afrika uitgereed, maar hun aantal kon sterk variëren. Tijdens de Hollandse Oorlog (1672-1678), de Negenjarige Oorlog (1688-1697) en de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) vormde de kaapvaart een aantrekkelijk alternatief. In die perioden signaleerde de WIC in West-Afrika dan ook heel weinig smokkelaars. Maar zodra er vrede was gesloten, legden de Zeeuwse reders zich weer toe op de smokkelvaart. Vooral na de Spaanse Successieoorlog ontstond er vanuit Zeeland een ware wedloop op West-Afrika. Terwijl het aantal smokkelreizen in de zeventiende eeuw een

dozijn per jaar bedroeg, mag de omvang van de smokkelvaart ná 1713 op minstens twintig schepen per jaar worden geschat.¹ Het is dan ook niet toevallig dat de WIC juist toen veel lorrendraaiers wist te veroveren. Vooral in het jaar 1715 was de vangst ongewoon groot. Dit blijkt uit het dagjournaal van Elmina en de vele briefwisselingen van de directeur-generaal aan het thuisfront.²

Hoe ging de WIC de strijd aan met deze smokkelaars, welke straffen deelde zij uit en welke resultaten werden er geboekt? Op deze en andere vragen wil dit artikel een passend antwoord formuleren.

WETGEVING IN DE REPUBLIEK

Aanvankelijk zag de WIC de frauduleuze concurrentie van de lorrendraaiers met lede ogen aan. Wetgevende bepalingen moesten een oplossing bieden. Zo vaardigden de Staten-Generaal plakkaten uit, waarin het particuliere reders werd verboden om binnen het octrooigebied van de WIC handel te drijven op straffe van confiscatie van hun schepen en goederen. Dat men achtereenvolgens in de jaren 1624, 1632 en 1657 diende over te gaan tot verscherping van de "peynen en straffen", wijst erop dat het slechts om een halfslachtige maatregel ging, die zijn doel miste.³ Zo was het in de zeventiende eeuw een publiek geheim dat de Compagnie niet in staat was de kustlijn van West-Afrika te bewaken; zij had onvoldoende middelen om zwaarbewapende oorlogsbodem uit te reden die de strijd met lorrendraaiers konden aangaan. Smokkelaars die het aandurfden om langs de West-Afrikaanse kust handel te drijven, hadden dan ook weinig kans